

De Heraut

VAN DE

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1831 (Staatsblad N°. 124).

Zondag 27 April 1890. N°. 644.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden. Bijdagen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseeren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertentien aan de ADMINISTRATIE van De Heraut, Amsterdam.

Abonnementen: franco aan huis, per drie maanden f 1.20. Afzonderlijke nummers aan het Bureel 10 Cent. Abonnementen worden aangenomen door alle Boekhandelaars, Postdirecteuren enz. en aan het Bureel te Amsterdam. Advertentien: van 1 tot 6 regels 90 Cent; voor elken regel meer 15 Cent. Aanvragen en vermelding van hiedegeven en Verlagen van Vereenigingen 10 Ct. per regel.

Van de Genademiddelen.

ZONDAGS AFDEELING XXVI.

Wee u, gij schriftgeleerden en Farizeën, gij geveinden! want gij omreist zee en land, om eenen Jodengenoot te maken; en als hij het geworden is, zoo maakt gij hem een kind der heile, tweemaal meer dan gij zijt. Matth. 23: 15.

III.

Het Sacrament des Doops.

Om intusschen den oorsprong van het Sacrament des Doops en zijn betekenis helder in te zien, moet ge nog achter den Doop van Johannes den Dooper teruggaan.

Reeds vóór hem toch wierd er in Israël gedoopt, en gedoopt op ongeveer dezelfde wijze als hij het deed, zoo dikwijls er Proselieten uit de Heidenen tot het erfvolk des Heeren overtraden en in de gemeenschap met Israël werden ingelijfd. Want wel weten we, dat er lang en bitter over gestreden is, of deze Proselietendoop niet eerst na Jezus' hemelvaart, als nabootsing van der Christenen Doop is ontstaan; maar deze gang der zaken komt ons te eenemaal ondenkbaar voor. Met name toch in de beide eerste eeuwen na Christus' geboorte stonden de verstockte Joden op zulk een gespannen voet met de Christelijke kerk, dat het ongerijmd is te denken, dat zij zulk een plechtigheid van de Christenen zouden hebben overgenomen. Besneden of gedoopt te zijn, was juist de tegenstelling, die Joden en Christenen onderscheidde. Voorzover er nu secten waren, die met de Christenen wilden meedoen en toch Jood bleven, is het natuurlijk, dat zij Doop en Besnijdenis saamvoegden. Maar van zulk een secte is hier geen sprake. Sprake valt hier van de echte Joden, die, fel en bitter tegen al wat Christen heette overstaande, alweggen de Christenen op het wreedst hebben vervolgd; en met het oog op deze nu zeggen we, dat het volstrekt onaanneemlijk is het voor te stellen, alsof zij het merk- en veldteeken der Christenen zouden hebben nagebootst.

Hier bestond aanleiding noch reden voor. Te minder daar het Proselietenwoven, na het openbaar worden der Christelijke kerk, sterk slonk, en zijn bloei juist genoot in de beide laatste eeuwen, die aan de komst van Christus voorafgingen. Al zijwt dan ook de *Mischna* van den Proselieten-doop, toch blijft het voor ons vaststaan, dat de Proselieten gedoopt werden, lang eer Johannes optrad, en dat de Doop van Johannes zelfs ten deele uit dezen Proselietendoop moet verklaard worden.

Wat was deze Proselietendoop? Wanneer een Heiden zich aanmeldde, om in het verbond van Israël te worden opgenomen, gelastte de Synagoge een nauwkeurig onderzoek naar zijn motieven. Men onderzocht, of er ook geldelijk belang in het spel kon zijn, of wellicht de liefde voor een meise van Joodsche herkomst. Kortom, men wilde zich eerst overtuigen, dat de man, die zich aanbood, handelde uit godvruchtige beweegredenen. Viel nu dit onderzoek gunstig uit, dan wierd de man toegelaten tot de voorbereiding; en hiervoor wees het bestuur der Synagoge drie of meerdere personen aan, die hem onderdichten moesten in de Wet en bekend

moesten maken met den Joodschen eeredienst. Had hij hierin nu de noodige vorderingen gemaakt, en bleef hij volstandig in zijn voornemen, dan wierd hij besneden, en ontving hij die besnijdenis een nieuwen naam. Maar door deze besnijdenis wierd hij nog niet geacht over te zijn getreden in het „Israëlitisch“ verbond. Zo lang hij nog maar alleen besneden was, wierd hij gerekend, in een overgangsstadium te verkeeren; zóó zelfs dat men kinderen, die hem na zijn besnijdenis geboren werden, toch nog onder de *Goyim* telde. Neen, den eigenlijken overgang maakte hij eerst door het ondergaan der *Thabilah*, d. i. van den Proselieten-doop.

Deze wierd hem toegediend door diezelfde personen, aan wie de Synagoge hem verwezen had, en diegene uit hen, die werkelijk den Doop aan hem voltrok, heette zijn *nieuwe vader*. Deze Doop geschiedde door indompeling. Al zijne kleederen moest hij, als van heidensche herkomst, en dus beoedeld, van zich leggen, en aldus de uitwendige onreinheid van zich doen. Zelfs zijn hoofdhaar wierd als onrein weggeschoren, en zijn nagels, als beoedeld, geknipt. Hierop daalde de Proseliet in het bijzijn dezer verzorgers in het Doopwater af, zoo dat hij met het hoofd en de schouders nog boven het water uitkwam; en terwijl hij aldus in het water stond, wierd hem nogmaals de wet voorgelezen, en aengevraagd, of hij zich daartoe bekende. Eerst nadat hij hierop in het bijzijn van deze getuigen *Amen* gezegd had, dook hij dan geheel onder water, en kwam een oogenblik later uit dit watergraf als een *harborene* te voorschijn. Daarna wierd de *Korban* of de offerande gedaan, en alzoo deze Proseliet in de gemeenschap der Synagoge en van Israël opgenomen. Algemeen wierd deze Proselietendoop in dien zin opgevat, dat zulk een persoon beschouwd wierd, als eerst buiten Israël in zijn Heidensche familie en in zijn Heidensche wereld staande, en die daarom nu door den stroom der wateren *naakt* heen moest, om alle gemeenschap met zijn Heidensche familie en zijn Heidensche levenswereld af te breken, en als een *Chadasch* *Berijah*, d. i. als een *nieuw scheepsel* in Israël te worden ingelijfd. Dit wierd zoo ver gedreven, dat zulk een Proseliet geacht wierd zijn vader en moeder *verloren* te hebben, en door zijn doopheer als door zijn nieuwen vader te zijn aangenomen. Ook zijn rechten op mogelijke erflatingen, die uit zijn vroegere familiebanden voortvloeiden, sneed deze Proselietendoop, althans formeel, af. De zinbeeldige betekenis van deze plechtigheid liet dus niet de minste onzekerheid aangaande haar bedoelen. De Heidenwereld en al wat uit den Heiden was, gold als *Levitiesch onrein*, en het was door dit *Waterbad* dat de Proseliet van Levitiesch onrein alsnu *rein* wierd, en uit het onreine Heidensche leven in het reine leven van *Israël* overging.

Eerst wie op dezen Proselietendoop het oog gevestigd houdt, zal nu ook het wonderpreukige van Johannes' optreden beseffen kunnen. Wat toch deed Johannes? Terwijl de Proselietendoop uitging van de onderstelling: „Wij, Joden, zijn als kinderen Abrahams het reine en heilige volk van God, en wie in den hemel wil ingaan, moet tot ons overkomen!“, nam Johannes de Dooper het geheel andere standpunt in: „Ook gij, Joden, zijt onrein, ook al zijt ge Abrahams kinderen, en gij, zooged als de Heidenen, moet door het waterbad door-

gaan, om toegang te erlangen tot het Koninkrijk der hemelen.“ Sterker kon de troost der Joden wel niet getroffen worden. Zij, die zichzelf in het waterbad als de reinen beschouwden, en tot wie een iegelijk komen moest, die zalig wilde worden, zij hoorden zich nu toeroepen, dat zij *zelf* nog het waterbad noodig hadden. Dit stond dus gelijk met een algeheele veroordeeling van der Joden standpunt. Hun wierd in den Doop van Johannes aangezegd, dat hun *Levitiesche* reinheid nog slechts *symbool* was, en dat, om in te gaan in het Koninkrijk der hemelen, hetwelk nu eerst te komen stond, *zedelijke* reinigmaking zoo voor hen, als voor den Heiden eisch was. En terwijl zij zich inbeeldden, dat zij het Koninkrijk Gods reeds bezaten en dat Israël volksstaat dit koninkrijk was, veroordeelt Johannes de Dooper dezen hun volksstaat als *nog buiten* het Koninkrijk der hemelen liggende, en roept uit, dat dit Koninkrijk der hemelen er nog niet is, maar er straks eerst, door Jezus' lijden en sterven, *kraken* zal. Eerst zoo vat men al het snijdende van Johannes' zeggen, dat God „ook uit deze steenen Abraham kinderen verwekken kan“, en zijn betuiging, dat zij zich ten onrechte inbeeldden, omdat ze Joden waren, het oordeel te zullen ontvleeden.

Zal men nu daarom zeggen, dat dus de Doop van Johannes eigenlijk een nabootsing was van den Proselietendoop? Geenszins. Veeleer was het denkbeeld van de reiniging, die zinbeeldig door water werd afgeschaduwd, én in de natuur én in de Wet door God zelf aangegeven.

Voorreest in de natuur. Het stof is der menschen vijand. Hij is uit stof, en tot stof zal hij wederkeeren. Het stof is de macht waar de worsteling van zijn leven tegen ingaat, en eens zal in het graf dat stof over hem triomfeeren. Dat stof hecht zich aan zijn huid en beregt dusdoende allerlei onreinheid te weeg. Dat stof ademt hij in, en is daardoor oorsaak van allerlei ongemak en krankheid. Dat stof dringt in zijn kleed en in zijn huis, en eindigt met al wat zijn hand gesticht heeft te vernielen. Wie nu nog in oude, verlaten en verwoeste steden binnendringt, vindt alles onder het stof der aarde bedolven, en heel 's menschen levenskinstentie door het stof in al zijn vormen vernield. En tegen dit stof nu gaf God in de natuur ons het water als middel van verweer. Water en stof staan als tegenvoeters tegen elkander over. Door het stof is de dood, door het water is het leven. Om het vuil uit huis of kleed te verwijderen, moet water aangewend; om het stof en vuil van onze huid te verwijderen, is water het aangewezen redmiddel; en ook tegen het stof, dat we met onze longen inademen ligt alleen in een frissche teug water ons verweer. Vandaar dat zich te baden, zijn kleed te wasschen en water te drinken, de natuurlijke levensordinantie van alle volk over heel den aardbodem is, bij zijn worsteling met de vernielende macht van het stof. Water zoekt de vogel, in water plast elk dier, soodra het maar een beek of stroom vinden kan.

Doch hierbij bleef het niet. Is het vooral in het Oosten, waar de bakermat van ons menscheijk geslacht ligt, het baden zoo dringend noodig, dat men nooit in iemands huis trad om aan te zitten, zonder dat men een voetbad nam, dan was het natuurlijk, dat deze wasschingen en baden vooral werden toegepast bij het betreden van de heiligdommen. Eische

reeds de beleefdheid en zindelijkheid, dat men de woning van een particulier niet binnentrad zonder zich te baden, hoeveel meer moest dit niet gelden in het huis der goden. Vandaar dat bij alle Oostersche volken het binnentreden van de tempels gebonden was aan de voorwaarde, dat men zich vooraf *reinigen* zou. Zoo kwam dan vanzelf de gewoonte in swang, om ook in den tempel wasschingen te volbrengen; en toen deze gewoonte eenmaal gold, kon het niet anders, of dit uitwendig waterbad moest als *zinbeeld* gaan doelen op *hooger* reinheid.

Heel de natuur is symbolisch. D. w. z. omdat wij menschen uit lichaam en ziel bestaan, kunnen we niet nalaten, zekere vergelijking te maken tusschen de dingen van ons uit- en ons inwendig leven. Heel onze taal die we voor ons inwendig leven gebruiken, is zelfs aan dat uitwendig leven ontleend. Kan het lichaam beoedeld worden, we nu, zoo moest die beoedeling wel zinbeeldig worden van de innerlijke onreinheid der ziel; en dientengevolge het afwassen van de beoedeling of vuilheid onzes lichaams evenzoo zinbeeldig van de reiniging en ontzondiging van ons inwendig leven. Dit lag zoo voor de hand, en sprak zoo vanzelf, dat er bijna geen volk bekend is, dat niet in mindere of meerdere mate, heilige wasschingen als zinbeeld van innerlijke reiniging en ontzondiging heeft ingevoerd. Zoo was het in Babylon en Egypte, zoo was het bij den Griek en Romein, zoo vindt men het nog bij alle heidensche eerediensten. Het waterbad lag in de natuur zelf aangegeven, als het zinbeeld van verlossing van zonde.

Hiermee in overeenstemming vinden we de aanwending van onze wasschingen of baden dan ook in de Wet die God aan Israël gaf. Die Wet toch gaat niet buiten de natuur om, maar sluit zich bijna op elk punt, aan Gods ordinantien in de natuur aan, en strekt slechts om den zin en de betekenis van het natuurlijke nog te verrijfen en te veredelen. Ge herinnert u uit Lev. 16: 4 hoe Aäron en zijn zonen bij hun intreden in den heiligen dienst door Mozes moesten gewasschen worden, en hoe, zoowel de priester als de Leviet, zoo dikwijls zij aan het heilige toekwamen, zich opnieuw aan zulken wassching onderwerpen moesten. Het koperen waschvat in het heiligdom was zelfs het zichtbare teeken, waardoor dit zinbeeldige wasschen tot een vast bestanddeel van den eeredienst wierd gemaakt. Vandaar dat deze wassching steeds geboden wordt, zoo dikwijls er sprake is van onreinheid, hetzij bij den melaatsche, hetzij bij hem die een doode had aangeraakt, of door eenige andere oorsaak onrein was geworden. Niet alsof het waterbad op zichzelf genoegzaam was, er kwam bij wezenlijk-schuldige onreinheid altoos de offerande bij, maar het gronddenkbeeld van *reiniging door water* gaat toch in heel Israël's eeredienst door. Nooit wordt de wassching weggelaten, en steeds komt het water tusschenbeide, om als van God verordend middel en symbool, deels wezenlijk deels profetisch, de wegneming der zielen-onreinheid aan te duiden.

En deze grondgedachte nu wordt uit de Wet door de *Profetie* overgenomen en toegepast op die machtige verandering, die te komen stond, als de Messias onder Israël zou verschijnen. Aldus toch luidt de sprake des Heeren bij Ezechiel, kap. 36: 25: „Dan zal Ik rein water op u sprengen en gij zult rein worden; van alle uwe onreinheden en van al uwe drekgoden zal Ik u reini-

gen; en Ik zal u een nieuw hart geven, en zal een nieuwen geest in het binnenste van u geven; en Ik zal het steenen hart uit uw vleesch wegnemen, en zal u een vleesch harte geven; en Ik zal mijnen Geest geven in het binnenste van u. Ik zal maken dat gij in mijne inzettingen zult wandelen, en mijne rechten zult bewaren en doen.“ Gelijke gedachte ligt in wat de Heere bij Jeremia (4: 14) aan Israël toeroept: „Wassch uw hart van boosheid, o, Jeruzalem, opdat gij behouden wordt“. En niet minder stellig licht deze gedachte uitgesproken in de profetie van Zacharia (13: 1): „Te dien dage zal er een *Fontein* geopend zijn voor het huis Davids en voor de inwoners van Jeruzalem, tegen de zonde en tegen de onreinheid“; terwijl de overgang tusschen het *ceremoniele* reinigingsbad en het geestelijk bedoelde door David in Psalm 51: 4 wordt gegeven, als hij uitroept: „Wassch mij wel van ongerechtigheid en reinig mij van mijne zonde; wassch mij en ik zal witter zijn dan sneeuw.“

Dit saamvattende komen we dus tot de slotsom, dat het wasschen of baden met water, door God zelf in de natuur, als middel is aangewezen tegen uitwendige onreinheid, en tevens als scheppingsymbol is verordend voor de wegneming van de onreinheid der ziel. Dat dienovereenkomstig bij alle volken de reiniging der ziel door water is afgebeeld. Dat God de Heere zelf in zijn Wet aan Israël dit symbool van het water in zijn heenwijzing op de reiniging der ziel geheiligd heeft. En dat eindelijk in de Profetie ditzelfde door den Heiligen Geest is aangevoerd, om heen te duiden naar die verlossing en afwassching van zonden, die de Messias door het vergieten van zijn bloed volbrengen zou.

Alle wilkeurigheid valt hier dus weg. Er is geen greep in het wilde gedaan, toen de Doop werd ingesteld, maar een gedachte Gods, die reeds in de ordinantie der Schepping gegrond lag, toegepast op haar hoogste openbaring in Christus. En zoo verstaat men dan ook, hoe de Joden uit de laatste eeuwen, die aan Jezus' komst voorafgingen, vanzelf een ongezoekt bij het opnemen der Proselieten op zulk een waterdoop gekomen waren. Dit toch onderwees hun de natuur. Daarheen wees hen de Wet. Daarheen duidde de Profetie. Hun fout was maar, dat zij Wet en Profetie *verkeerd* verstondden, en er geen denkbeeld van hadden, hoe hun hoogergeroemde volksstaat niet het wezenlijke echte, maar slechts een afbeelding en symbool was, en als zoodanig bestemd, om onder te gaan, zoodra het *echte*, wezenlijke Koninkrijk der hemelen kwam.

Johannes de Dooper daarentegen verstonde Wet en Profetie *niet* verkeerd, maar gelijk ze door den Heiligen Geest bedoeld zijn. Hem is de voorbijgaande betekenis van het nationale Israël duidelijk geworden. De Heilige Geest zelf heeft hem onderwezen, dat het eigenlijke, het ware Koninkrijk der hemelen met Christus nog eerst komt. Hij vat en verstaat het uit dien hoofde, dat een iegelijk, hij zij Jood of Heiden, om in dit Koninkrijk der hemelen binnent te gaan, de zondigheid en onreinheid van heel zijn bestaan heeft in te zien, om zich nu eerst te laten doopen, als zinbeeld van de reiniging die in Christus over zijn ziel staat te komen. Al doopt dus Johannes evenzoo als de Proselieten gedoopt werden, toch doet hij volstrekt niet hetzelfde als de Joden, maar juist het *tegengedeel* van wat zij

De martelaren.

XII.

WILLEN VAN ZWOLLE.

Nadat Christiaan II in 1513 den troon van Denemarken en Noorwegen beklommen had, stond een vrouwe, met name Sigbrit Willems, bij hem in hoog aanzien. Als de „Deensche ministeres“, zooals men haar noemde, had zij grooten invloed op den vorst en zijne staatkunde. In die dagen kwam Willem van Zwolle aan het Deensche hof te Kopenhagen. De ware naam van dezen martelaar is ons niet bekend. De toevoeging „van Zwolle“ heeft hij waarschijnlijk aan zijne geboorteplaats ontleend. Toen Christiaan II, tengevolge zijner slechte regering, den haat van zijne onderdanen op zich geladen had, werd hij in 1523 door hen uit het land gedreven. Hij vluchtte naar de Nederlanden, waar hij de hulp zocht van Karel V, wiens zwager hij was door zijn huwelijk met diens zuster Elisabeth. Willem van Zwolle, die in de ballingschap van den Deenschen koning deelde, kwam met hem in de Nederlanden en werd tot diens hoffourier benoemd. Terwijl zijn meester jaren achterteen de hoven afreisde, om steun

te verkrijgen ter verovering van zijn koninkrijk, bleef een deel van 's vorsten hofstoet vaak in de Nederlanden achter. Zoo kwam het, dat Willem van Zwolle in 1508 te Lier was. Daar werd hij met een drietal andere personen uit het gevolg van Christiaan door de landvoogdes der Nederlanden, Margaretha van Oostenrijk, gevangengenomen. Zelve schreef de landvoogdes over de noodzakelijkheid dezer gevangenneming aan Karel V: „Ik heb zooveel waarschuwingen gekregen omtrent het droevig gedrag van vijf à zes van des konings diensaren, die hij te Lier achtergelaten had, dat zij namelijk waren van de vervloekte sekse der Lutheranen en daarover met anderen spraken, dat ik ze, na voorafgaande informatie, heb laten grijpen en naar Vilvoorden brengen.“ Kort daarna werden echter de gevangenen, door tusschenkomst van den Deenschen koning, weer losgelaten. Maar Willem van Zwolle was door deze gebeurtenis niet bevreesd geworden. Integendeel, steunende op de bescherming zijner meesters, trad hij dadelijk stoutmoediger dan tevoren op met zijn Lutherische bijdenis. Zelfs ging hij zoover, dat hij de hoogleeraaren van de Universiteit van Leuven tot een twistgesprek uitdaagde. De geleerden namen de uitdaging aan en stelden acht vragen, waarop Willem van Zwolle binnen twaalf dagen te antwoorden had.

De artikelen waren:

1. Van den eed in zaken van gerechtigheid.
2. Van de macht des Pausen en der kerk,
3. Van het vagevuur.
4. Van de aanroeping der heiligen.
5. Van het sacrament des Avondmaals onder éne gedaante.

6. Van het verbod, om eieren, zuivel en vleesch te eten (het vasten).
7. Van de belofte der kuisheid (het coelibaat).
8. Van het gebod der kerk en des keizers, dat men Luthers boeken niet lezen mocht.

De doctoren der hoogeschool beweerden, dat men zich aan deze acht punten te houden had. Wat zou het antwoord van Willem van Zwolle zijn? De heeren dreigden voort te varen zooals recht was, indien het antwoord niet bevredigend was.

Willem van Zwolle aarzelde niet het antwoord schriftelijk te geven en aan den deken van de Leuvensche hoogeschool en den procureur-generaal te zenden.

1. Omtrent den eed oordeelde hij, dat de Christen dien zweren mocht, als hij daartoe verzoekt of gedwongen werd door de overheid, bij den name Gods, om de waarheid te zeggen. Overigens moet ja ja en neen neen bij hem zijn.
2. Omtrent des Pausen macht oordeelde de martelaar, dat, zoolang de Paus het wereldsich waard niet neerleed en het waard des Geestes, Gods Woord, aannam, hij geen macht had over de consciëntien, om ze te binden en te ontbinden.
3. Voor het vagevuur zou hij zich niet willen laten doodden. „Want een rechtgelooovig mensch, die sterft, weet dat hij zalig is, en die niet geloovt, zal verdoemd worden.“
4. Van de zielenmissen wist, volgens Willem van Zwolle, de Heilige Schrift niets af. Daarom held hij zich aan den eenigen Voorbidder, Jezus Christus.
5. De mis achte hij niet een offer of genoegdoening voor den gestorven mensch. Want voor de rechtvaard-

digmaking der zielen is de eenige uitstorting des bloeds van Christus Jezus genoegzaam. Ook was het Avondmaal onder éne gedaante tegen de inzetting van Christus.

6. Vleesch mochten alle geloovigen te allen tijde eten, als zij het deden met dankzegging. Nochtans zouden zij zich te wachten hebben voor ergeris van anderen. Daarom „laat ik wel toe, ettelijke dagen tot vasten te ordonneeren in den nood, gelijk de koning van Ninevé deed, opdat men op zoodanige uitwendige wijze het volk vermane tot inwendige boete en aanroeping der Goddelijke barmhartigheid.“
7. Van de geloften der kuisheid zeide de martelaar: „Ik kan in de heilige Goddelijke Schrift niet vinden, dat zoodanige staat van God ingesteld is.“ 't is een menscheijkke inzetting.
8. Eindelijk had hij Martins Luthers boeken alleen gelezen, om te weten te komen, wat tegen Gods Woord was, volgens dien hervormer.

Natuurlijk werden de antwoorden van Willem van Zwolle voor kettisch verklaard, en de schrijver zelf voor een hardnekkigen ketter. Den 25en September 1529 ging hij over aan den wereldlijken rechter, den grooten raad van Mechelen. Het vonnis was te verwachten. Hij werd ten vuurdood gedoemd. Zijn laatste dagen in den kerker wijdde hij aan een geschrift, dat zijne belijdenis bevatte en later door Joh. Bugenhagen uitgegeven is. Den 20en October 1529 betrad hij de houtmijt en stierf met het oog op zijn Heere en Heiland.

DE GAAY FORTMAN.

gewone theolo-
nt aan die, welke
aderlegd zending
dat laat niet na,
den aanstaanden
eten worden dan
leeraar eener kerk
voor de zending
n. Moge de Heere
or aanwijzing van
middelen, die er
zaak zelve moet
Heeren meer een
recht willen wor-
heidnen niet nog
i en bewijs, dat
igend uitziet naar
die toch alleen
ter het Evangelie
de wereld zal ge-
mis allen volken

behoefden denken,
in de Vrije Uni-
n werking aan-
e dragen. Immers
n de theologische,
feiten, welke drin-
n al is er goede
larissen zullen ge-
niemand, dat het
God is, wanneer
ken, die ook zelf-
gen, om niet te
n bloed, en een
naaraan geen eer
doch waarbij het
noodzakelijk is,
nden dienst des
n, verwachende,
ogsdag zal doen

onzen beminden
Montreux in Zwit-
stsch. Het is alsof
schen tabernakel
ijn raad ligt hem
ewaren, doch nu
te nemen. Ons
Heere, die geen
noodig heeft, zal
verrichten door

W. HOVY.

Ds. J. G. Klomp
sum f 125; uit
f 139 50; door
idshoorn, van de
door den heer
f 5. Aan collec-
erk te Hilversum
door het Locaal
den in de col-
k f 45; dito te
f 55; door N.
in de familie d.
onderlijke erfe-
selven, van N. N.
D. van Pelt te
Zondagsschool
eijer te Nijmegen
tutgers van mej.

te Zwijndrecht,
ng f 10; door
am, van eenige

Fortman van B.

otog ingekomen:
; W. G. M. te
T. H. J. te Gr.
ng f 11.50; N. N.
van de Ned. Ger.

benningmeester.

sterdam.

R.
de Kunst.

an het Rectoraat
October 1888.

ter Kerken.
r te Lante aange-
cwistest.

m".
ind f 4.50.

verloft." f 0.50.

erland.

dsboom,
uis.

van de Tiende
ujaar der Fran-

F.
FORT'S Gids-
Prij's f 0.90.

g?
ake Mr. W. H.
rill. Prijs f 0.90.

die. 2de druk.

id.
uit De Stan-
f 3.-; 50 ex.

TERDAM.